

ТМ	Г. XXVII	Бр. 3	Стр. 475 - 491	Ниш	јул - септембар	2003.
----	----------	-------	----------------	-----	-----------------	-------

UDK 296

Оригинални научни рад
Примљено: 17.03.2003.

Марко П. Ђурић
Младеновац

О ЈУДАИЗМУ И ЈЕВРЕЈСТВУ

Резиме

Аутор у своме чланку прво говори о преплитању верског и националног идентитета у јеврејству, а затим указује на сву специфичност јеврејске историјске судбине. Према по њему постоје велике теолошке разлике између хришћанства и рабинског јудаизма, вера у једнога Бога заједништво је обеју вера.

Кључне речи: изабраност, монизам, Тора, Синагога, Аушвиц, Езра

Насупрот јеванђелском хришћанству које је само делимичан идентитет у јеврејству, а затим указује на сву специфичност јеврејске историјске судбине. Према по њему постоје велике теолошке разлике између хришћанства и рабинског јудаизма, вера у једнога Бога заједништво је обеју вера.

Насупрот јеванђелском хришћанству које је само делимичан идентитет у јеврејству, а затим указује на сву специфичност јеврејске историјске судбине. Према по њему постоје велике теолошке разлике између хришћанства и рабинског јудаизма, вера у једнога Бога заједништво је обеју вера.

Иначе, данас можемо да говоримо о различитим теологијама у оквиру јудаизма па и о различитим идентитетима. Једно би био јудаизам у култури Старог и Средњег века, а други данас. А што говори да су неке категорије током времена морале да изгубе нешто у својој важности, а неке су готово заборављене. Данас се после шоаха и Аушвица све чешће срећемо са питањем: какав треба да буде јудаизам шоаха и Аушвица и ко ће после њих најпре бити син Аврамов? Халахичка и Мајмонидова дефиниција о Јеврејину да ли ће и даље важити као једино права и истинита?

Према се поједине теологије у оквиру јудаизма међусобно разилазе око одговора на нека питања (питање о пророковању, божијој провидности...) оне имају неке заједничке ставове који их међу-

собно повезују. "Тора је", за све њих "нарочито наслеђе Израела и једино су Јевреји обавезни њенима заповестима"¹. Затим пошто је јеврески народ био једина заједница која је постала "преко Савеза, историјског уговора између Бога и Израела на Синају... то библијски избор Израела на Синају производи непосредну поделу човечанства између Израела и других народа света"². Пошто је по Јешејаху Лајбовицу Мајмонид и сада сматра "за највећег философа традиционалног јудаизма"³ па је тиме и постао "институција и нераздвојни део Торе у суштинском смислу "то се без осврта на Мајмонидову парадигму јудаизма и не може добити интегралан поглед на јудаизма. Данашњу свест побожног Јеврејина отуда увек прожимају две врсте сећања које и данас снажно живе. При чему прва се односи на религију Старозаветног Израилља, а друга се тиче корпуса Мајмонидових списа (Мишне Торе, More ha Nevukim, Poslanica Jemenićanima). Иначе и данас ћемо свог критичног односа према јудаизму "који свој израз налази у религији Израилља" (Јешејаху Лајбовиц) теолошки бити најсвеснији на темељу Павлове теологије где се говори о "Божјој промисли за Израилљ"⁴. Пошто нам и сада "структурални елементи" хришћанства и ислама остају неразјашњени без јудаизма то данас у међусобном дијалогу и сусрету првенствено треба да идемо на ону теологију која ће указивати на ту везу. И свакако да ће се она првенствено тичати неких ставова апостола Павла. У својој Посланици Ефежанима апостол говори о једном Богу оцу нашем (Еф. 4, 6), а што нас асоцира на неке ставове из Торе (Пнз, 32, 19). Данас тога првенствено морамо бити свесни.

Савест као наш заједнички пут Богу

Пошто смо првенствено људи религијских, а затим и других идентитета, то се у нашим међусобним односима најпре треба да позивамо на ону савест на коју се позивао "Luter u Wormsu". У жељи да ограничи своју моралну слободу (Сир, 15-15-16) у којој нам је све допуштено, али све нам не служи на корист (1. Кор, 10, 23) Лутер је се позивао на ону савест на коју се позивао св. Павле из Тарса (2 Кор, 1, 12; Дј, 23, 1: 24, 16). Дакле само животом по њој долазимо до оне слободе у којој ће нам све користити. Међутим, без нашег етич-

¹ Suzane Last Stone: Tolerancija i pluralizam u judaizmu. U: *Tolerancija i tradicija*, Forum Bosne, Sarajevo, 2000, str. 278.

² Isto, str. 278.

³ Ј. Лајбовиц: Мајмонид, философ, халахички ауторитет, човек вере, *Градац*, 116-117/95, стр. 146

⁴ Римљанима, 9, 1-33, *Нови завет* /превео Емилијан Чарнић/, Издање Библијског друштва, Београд, стр. 313.

ког аганжмана наше нам савести ништа не значе, па су само "мртво слово". Да би избегли такву ситуацију данас се првенствено морамо препустити вођству Духа Светог и радити на доласку Царства Божијег у нашу средину.

Шта је најважније? Како превазићи многе напетости?

Још је Аристотел у својој "Метафизици" (К, 6, 1160) писао да се "без заједничких начела прихваћених са обе стране уништава расправа, онемогућава умовање". Мање више све парадигме јудаизма нису имале ни према јеванђелском, а ни према историјском хришћанству позитивну релацију, па се питамо која би то била "заједничка начела" којима би нам било омогућено конструктивно "умовање"? Најпре се с тим у вези треба да се сетимо неких концилских докумената (Nostra Aetate), а затим неких размишљања Erisha Zengera: "Докле год, пише он, било која историјска Црква не почне да се обазире на своју тајну, а у чему ће увек само и налазити своју дубоку димензију веза"⁵, неће се ништа преломно догодити у нашим међусобним односима. Но, свакако да "обазирање на тајну" од нас тражи да се сетимо двеју ствари: ивановски Исус нигде не вели да се Богу већ само оцу долази по Њему (Ив, 14, 6) и друго, службено Православље треба једном другом херменаутиком да тумачи поједина места код Ивана, Павла и Делима апостолским како би дошли до нових спознаја, различитијих од оних традиционалних, којима би умањили наше међусобне напетости. Морамо ићи на маргинализацију оних места у којима се осећа јак антијеврејски набој (Ив, 8, 21, 31-37, 39, 42-47; Рим, 4, 17, Да, 7, 56-58...), а то нам неће бити могуће док многе ствари не будемо везивали за њихов ондашњи историјски и телолошки контекст. При свему томе морамо се сећати речи рабина П. Лапиде који вели: "Ми верујемо с чврстим уверењем срца, али нитко од нас не може логички доказати темеље своје религије. Ово 'незнање' требало би свима улисти неопходну понизност која мора карактеризирати сваки верски разговор"⁶. Дакле без једне понизности нећемо направити никакав заокрет у нашим међусобним односима, а он је нужан с обзиром на неке знакове у времену. Пошто је сва библијска етика у ономе што Емануел Леванс назива "Предношћу другога у односу на мене" то ћемо многе међусобне напетости превазићи полазећи од ње. Наш сусрет са Његовом речи у нашој писаној речи зато је нужан. Наше веровање које најпре треба да потврди наш сусрет

⁵ Gerhard Bodendorter: Perspektiven für den shristlich-judischen Dialog im nachsten Jaxrhun dert, str 152, *Bibel and Liturgie*, 73, jahrgang, 2000-Hett 3.

⁶ Pinshas Lapide: *Židovi i hrišćani*, Družba katoličkog apostolata, Zagreb, 1982, str 36, 35.

са Његовом речи у нашој речи једино тако неће изгубити своју "есхатолошку со" и престати да буде хуманизирајућа снага света. Пошто се његова милост свима даје (Иван, 7, 37-38) и Бог све позива (1.Тим, 2, 4) то данас у својој слободи (Сир, 15, 15, 16) највише простора треба да оставимо деловању Његове милости како би у нашој заузимљивости за правду и љубав одговорили на Његове изазове и позиве. Међутим, све се више добија утисак да модерно и пост-модерно искуство није довољно присутно ни у свести данашњег Православног Истока ни у свести данашњег рабинског Јудаизма, при чему овде првенствено мислимо на онај традиционални и ортодоксни јудаизма. Позивање на традицију, ауторитет, халаху, канон често је знало да нас одвоји од изворне поруке и да блокира Цркву и Рабинет у многим корисним иницијативама па се око нас још увек ништа преломно не догађа. Како још увек нисмо изградили модерну парадигму Павославља, а како се либерално и реформисано јеврејство још увек не може да наметне као фактор промене, то службено хришћанство и јудаизам стоје на ставовима који не дају праве одговоре у вези многих питања. Управо зато стари "стереотипи" још увек живе чиме познате напетости и нису могле да буду уклоњене.

Пошто нам наше вере доносе оно што бисмо у складу са медицинском суром Ар Ра д ("Гром") назвали смиреношћу срца (Куран, Ар Рад, 28) то се првенствено морамо враћати нашим заједничким изворима. Морамо се препознавати као "једно потомство" пошто и носимо у себи веру у једног Бога који је увек био Исусов и Аврамов Бог. Њему је се Исус обратио са крста, а Аврам не посумња у Његова обећања. При свему томе морамо се увек сећати оног сребрног и златног правила (Тоб, 4, 14:Хилел,б, Шабб, 31, а, Мт, 7, 12) која само и могу да учине да нам буде боље.

*Наши теолошки идентитети и наша међусобна разилажења.
"Вера Исусова нас уједињује, Вера у Христа раздваја".*

Међусобни односи између хришћана и јевреја увек су се тицали њихових верских идентитета. Питање са којима се и сада све чешће срећемо гласи: шта нам они могу да понуде и шта нам они сада значе у нашим заједничким односима? Пошто се у нормативном јудаизму и хришћанству срећемо са различитим њиховим теологијама, а тиме и идеалима, то тиме и говоримо о супротним теолошким идентитетима и политикама наших верских институција. Пошто, на пример, знамо чему је све водила теологизација Аврамовог лика (Пост, 11, 31:24, 1) коју у историјском хришћанству нисмо могли избећи позивајући се на Павла (Гал, 3, 16:Рим, 4, 17) а у јудаизму позивајући се на Халаху и Талмуд (b.Synh, 59 b:b. Yoma 28 b) то данас

првенствено морамо да тежимо да у другом "препознамо Аврамову присутност"⁷.

Да би данашње хришћанство и јудаизам били динамични и живи то институције у Цркви и јудаизму морају бити окренути садашњим "знацима у времену", а што подразумева неактуелизацију и ревизију многих наших ранијих ставова и убеђења. Наше теологије морају да нуде одговоре на данашња питања и да нас позивају на међусобни дијалог у вези етичких и савремених тема. При чему људска права, толеранција и екуменизам узимамо за битне знаке овога времена. Црква и Рабинет морају дакле поћи у сусрет свету пре него што би им он окренуо леђа. Парадигматично искуство за све то имамо са Другим ватиканским концилом па ће Православље и Протестантизам своју традиционалну напетост према јудаизму превазићи уколико су на трагу службених ставова Римске цркве у којима је и службено превладан сваки антијудаизам. Међутим, све то првенствено инсистира на потреби признавања другог као таквог, при чему смо сви једни другима блиски и слични као слике и прилике Божје (Пост, 1, 26) па смо зато сви и један идентитет. Пошто и сада многе напетости можемо превазићи, а многим утећи, само у теолошкој перспективи и стању милости то наша зависност од њих никада није била већа. Дакле, своје идентитете морамо живети у складу са садашњим не и прошлим знацима у времену, како би одговарали на изазове у времену и наше веровање учинили живим. Но, свест о томе првенствено се тиче нашег сећања на Аврама па с тим у вези и јавља се следеће питање: Каква је била Аврамова спознаја Бога? Пошто је сигурно да су "отац јеврејства" и "отац хришћанства", Аврам и Исус, веровали у истог и једног Бога то нас Аврамова и Исусова вера "међусобно уједињује, а вера у Христа нас раздваја". Наши путеви Богу отуда се разилазе а вера исусова уједињује. Данас ће нас само то сазнање међусобно приближити и допринети стварању "Аврамове екумене". Таквом спознајом само и можемо да откријемо које ће значење имати именица Бог у нашем животу, па полазећи од тога сазнања међусобно ћемо постати једни другима ближи у многим настојањима. А првенствено у онима који ће нас одвести међусобној трпељивости и грађењу заједничких мостова ка миру и братству. Питање о Богу отуда нам сада првенствено и долази као егзистенцијално, а затим као теолошко питање. Но, говор о њему у нашем хришћанском контексту, увек се тиче наших размишљања о човеку Исусу. Премда смо људи различитих теолошких уверења, ми смо увек појединци исте и само једне најважније бриге, бриге за вечним спасењем, па нас та брига само и сада чини да будемо другачији од осталих.

⁷ Karl. Josef Kuschel: *Spor oko Abrahama, Svetlo reči*, Sarajevo, 2000, str. 79.

*Верски и национални идентитет увек су се преплитали
у нормативном јевреском друштву*

Веровати у Божја обећања дата праоцима (Пост, 15, 7-12:26, 3-4:28, 13-15) и живети по Тори (Изл, 19, 7 :Езп, 7, 1-26: Сефер Тора, 10,11...) то је већ цео један идентитет, а тиме и један унапред спасен живот. "Сином Аврамовим" и "остатком синова Израелових"⁸ само тако постоје да би се заувек било "потомком славне лозе Јаковљеве". Како су се одувек традиционални и модерни јудаизам тицали многих односа и ствари у нормативном јевреском друштву то њиме сада и објашњавамо неке појаве и у данашњем израеском друштву. Јеврески је се идентитет отуда одувек разликовао од других па је се сводио на теолошко питање. Земља у којој рођен и живи данашњи јеврејин није обична земља већ од "Бога обећана земља", "Земља Израел" (Pnz, 12, 1:19, 14: Pnz, 20, 5: Dr.T.Vuk: Religija, nacija i država u starim bliskoistočnim kulturama i u Bibliji, Bs, 3-4, 1991, Zagreb, str. 332) па стога у вези ње имао је другачија питања и одговоре. Морамо ући у свет Библије. Религијски идентитет отуда је овде увек био укључен у креирање националног идентитета, па се зато овде и срећемо не само са "религијским већ и са оним секуларним ционизмом". Управо због специфичности свога идентитета јеврески се народ и није дао лако асимилирати од стране других народа, вера и култура. Напуштање јеврества отуда се овде увек тицало дистанцирања од јудаизма, а што је само знало да отежа прелазак са једног на други идентитет.

*Шта нам показује развој јевреске мисли?
Од Јуде Халевија до Мајмонида.*

Развој јевреске нормативне и друге мисли и сада показује да се Јеврејин и јеврество могу различито да схвате и теолошки и филозофски артикулирају. "Морамо схватити, пише на једном месту, да је главни разлог због којег постоји разлика између Јеврејина и не Јеврејина управо одсутност Божијег светла. Као резултат Адамовог греха, грехова генерације потопа и градитеља Вавилонске куле, Бог је постепено повукао своје Светло из света, ограничавајући га на један народ, Јеврески народ, који ће населити Јерусалим и тамо служити Богу"⁹. И сви ти и други ставови водили су томе да се у јевреској традицији формирају два супротна становишта у вези природе јевреског човека. По првом јевреји се "prima facie" разликују од

⁸ J. Halwevi: *Hazari*, I deo, 10.

⁹ Arije Kaplan: *Jerusalim zenica Vaseljene*, Književno društvo Pismo, Zemun, 2000, str. 93 (urednik Biblioteke Isak Asijel, rabin).

других народа па су тиме и изнад њих¹⁰. По другом, између Јевреја и не Јевреја не постоји никаква суштинска разлика, па не Јеврејин под датим условима увек може да постане Јеврејин. Пошто је о природи јевреског човека размишљао под утицајем Аристотела, па је тиме и "усвојио Аристотелову психологију"¹¹, Мајмонид износи да између јевреја и не јевреја не постоји никаква суштинска већ друга разлика која се под датим условима током времена може превазићи. Насупрот томе стоји став Јуде Халевија (1080-1142) који држи да се разлике између Јевреја и нејевреја никад не могу превазићи па су они увек изнад других народа. "Синови Јаковљеви, вели Халеви, разликује, пак, од других људи својим Божанским одличјима, због којих су постали, тако рећи ангеоска класа"¹². Но, овакво становиште најпре је довео у питање Мајмонид својим ставовима. Не ограничавајући ни божје Провиђење ни способност пророковања само за Израелићане Мајмонид је првенствено разбио уске границе дотадашњег рабинског јудаизма. Пошто јеврески идентитет није везао само за етничку групу већ да прихватањем јудаизма нејеврејин постаје "члан Израиља", Мајмонид је првенствено дошао у конфликт са неким ставовима Јуде Халевија, Зохаром, и Хасдијом Кресаксом ("Светлост Господња"). Међутим, и Мајмонид и Халеви и св. Павле увек су били свесни надмоћности јеврејског човека у односу на друге само што су ту надмоћност образлагали са различитих и супротних позиција. Мајмонид у својој "Посланици Јеменићанима" говори о "чистој и неуклањаној лози Јаковљевој", а апостол Павле у својој Посланици Римљанима наглашава да је Израелац од Аврамовог потомства (Рим, 11, 1, 17, 18, 24). Но, и Талмуд говори о предности Јевреја над не Јеврејином везујући је искључиво за поседовање Торе коју је Мојсију била диктирана на Синају. Тора је, читамо у Бераходу (63) "водиља свих Јевреја ма где они живели. Тора је та која Јеврејина чини и која руководи животом и животом целог јевреског друштва. Јерусалим је био средиште проучавања Торе. Дакле, само то поседовање, а што и Мајмонид наглашава, доводи у позицију ортодоксног Јеврејина да осећа супериорнијим у односу на не Јеврејина. Иначе и сада битне карактеристике јевреског идентитета, између осталог, везујемо за две ствари: прва се тиче опште склоности секуларног јеврества да у дијаспори подржава све еманципаторске покрете и да увек буде ближи "левици него десници", друга се везује за познату јевреску солидарност кад су у питању јеврески интереси и јевреска ствар. Док прву склоност са којом се све чешће срећемо после Француске рево-

¹⁰ Menahem Kelner: *Majmonid o judaizmu i jevreskom narodu*, Književno društvo Pismo, Zemun, 2000, str. 12 (urednik Biblioteke Isak Asijel, rabin).

¹¹ Isto, str. 40.

¹² Kuzari, I, 103, str. 73: M. Kelner: *Majmonid i o judaizmu i jevreskom narodu*, str. 15.

луције овде објашњавамо првенствено утицајем пророчке теологије и етике коју су увек високо вредновале све видове људске правде; другу, не можемо да објаснимо без "јевреске одговорности" у вези које читамо: "Сви Јевреји одговорни су један за другог. Тако за грех једног одговорни су сви Јевреји"¹³.

Монизам као битно обележје јевреског идентитета. Вредношћу до заштите. Изабрање (Пнз, 7, 7) као "вредност свих вредности" и њоме до важности".

Желимо ли размишљати о јудаизму не можемо, а да се не сетимо "трију начела": Јевреског веровања "у Бога, Божја објава Торе Израелу и Израел као изабрани народ који живи према начелима Торе"¹⁴. То би обухватао најужи круг јудаизма, а онај шири тиче се оних тринаест тачака које је у своје време формулисао велики Мајмонид. Пошто је Јеврество готово све просуђивало и одређивало не према људској већ Божијој речи и одредби то је увек у нормативном јевреском друштву долазило до снажног преплитања духовног и секуларног начела. При чему је ово прожимање увек бивало на штету секуларног начела па је у јевреском друштву најмање било равнотеже. Све је тежило своме јединству са Тором, да буде с њоме у складу. Дијалектика Божијег деловања на збивања у људској историји отуда се најснажније исказивала на судбини јевреског човека. Како она још увек траје то и стварање данашње државе Израел пре је теолошко него политичко питање. Његову појаву отуда првенствено можемо да повежемо са библијским пророчанствима. Речи Бен гуриона "Израел ће се одлучно борити с пустињом, учиниће да процвета..." зар не стоји у вези са речима: "Нек' се изграђује пустиња, земља сасушена, нек кличе степа, нек љиљан процвета" (Из, 35, 12.). Данашња држава Израел отуда и нема само политички већ и теолошки дигнитет.

Док ће на пример увек бити консензуса око тога шта нам наше хришћанство, ислам и јудаизам значе за нашу вечну будућност, најмање ће бити сагласности око тога шта нам они значе у нашој садашњастости. Авраму је било "најважније да добије сина Исака", а светом Игнацију Лојолском да све оно што чини да то и проживи на славу Божју. Но, оно што ће увек стајати јесте следеће: "очима вере" увек ћемо другог откривати као вредност и циљ, а не као средство, па су наше вере истовремено и наши интегрални, а не парцијални и

¹³ Shloma Fischer: Netolerancija i tolerancija u jevreskoj tradiciji. U: *Tolerancija i tradicija*, Forum Bosne, Sarajevo, 2000, str. 231.

¹⁴ Julija Koš: *ALEF BET Židovstva*, Zagreb, 1999, str. 124.

селективни хуманизми. Наше веровање је зато нама актуелно у свакој нашој ситуацији. Јер тамо где Њега има биће и одговорности према Њему и другом, а само смо међусобном одговорношћу и заштићени од међусобне неодговорности. Пошто је религија највећа вредност (E. Scillebbesk), то је и њена злоупотреба најгора ствар, па злоупотреба најбољи по правилу води оном најгорем. Верски ратови и конфликти отуда су одувек били гори од оних политичких. Морамо се зато чувати да не будемо злоупотребљени.

Пошто је човека увек држао за вредност Лукин Исус и вели: "Не бојте се: вредите више него многи врапци..." (Лк, 12, 8), а затим солидаришући се са њим изјављује: "жао ми је народа" (Мт, 15, 32). Наведене тврдње данас многе и подстичу да тврде да су хришћанска друштва по правилу отворена за демократске вредности па наши верски идентитети могу само да убрзају "зрење" неких ствари. Нешто слично, ако не и равно предходном, срећемо и у Талмуду и часном Курану. На једном месту у Талмуду читамо: "Онај који је спасио једну особу, као да је спасио читав свет".

Желимо ли размишљати о јудаизму не можемо да мимоиђемо Езрину улогу у њему. Пошто тек са њим имамо један другачији однос према Закону то Езрина појава представља преломну појаву у његовом развоју, и то не оном теолошком већ у другом смислу. Езра није, пише Харингтон, увео наглашавање покорности Закону. "То потиче из времена Мојсија и синајске традиције. Надаље ваља узети у обзир Израелов став према Закону"¹⁵. Езрина је појава важна зато што се тек са њим живот по Тори узима као "обавеза" и "терет". Израел се сада "не покорава" радо Тори него је на то присиљен и приморан. Због свега тога сада и можемо да говоримо о јудаизму који свој теолошки израз налази у религији старозаветног Израиља "у коме закон није био гледан као терет него као милосни дар Божји"¹⁶ и јудаизма Езриног и каснијег времена. Једино је био јудаизам који се изводи из Левитског закона (Лев, 19, 33, 34), а друго јудаизам Хасдаја Кресакса, Мајмонида и других рабина и теолога. Ради поређења сетимо се само левитских прописа о односима Јевреја и не Јевреја, односно странаца, (Лев, 19, 33, 34) и "раних талмудских расправа о обавезама које Јевреји имају према нејеврејима"¹⁷. Док у првом случају не идентификујемо никакво дискриминаторско понашање према странцу (Лев, 19, 33, 34) у другоме случају јасно га уочавамо. Међутим, мање више сва средњовековна рана и позна верска друштва била су нетолерантна, па им је најпре недостајао верски

¹⁵ W. Harington: *Uvod u Stari Zavet*, Ks, Zagreb, str. 370.

¹⁶ Исто, стр. 370.

¹⁷ Suzane Last Stone: *Tolerancija i pluralizam u judaizmu*. U: *Tolerancija i tradicija*, Forum Bosne, Sarajevo, 2000, str. 278, 279.

плурализам и дијалог. Ваља се с тим у вези сетити у исламу "Омарових прописа" за које нема никаквих покрића у Курану и у Православљу неких канона према не православнима¹⁸. Православне цркве бивајући дубоко свесне Христове, а Рабинет Израелове прошлости једноставно нису мариле за међусобну комуникацију и дијалог. Не видећи оно што ће Католичкој Цркви поћи за руком тек на Другом ват. концилу у службеном Православљу и јудаизму још увек нису превладане напетости. Доктринарне и теолошке разлике фаворизовале су етику неслагања која је водила међусобној отуђености Цркве и синагоге да би се на крају једна од друге максимално удалиле. Презрива "трпељивост муслимана према Јеврејима", јеврески презир према не Јеврејима и ирационални антијудаизам чине најтрагичнија поглавља наших међусобних односа.

Пошто сваки идентитет нужно везујемо за одговарајућу вредност која по Х. Рикерту представља "суштински моменат света"¹⁹ која би то онда вредност чинила битну суштину јудеско јевреског света? Но, како је по Рихерту суштина вредности увек у "важности" онда је јеврески човек само "изабрањем" и долазио до своје важности. Пошто и сада "повељом изабрања" држимо Амосове речи: "Међу свим племенима вас познах, зато ћу вас казнити за све грехе ваше" (Амос, 3, 2) онда излази да стање изабраности јевреском народу далеко више доносило одговорности него некакве привилегованости. Међутим, кад те одговорности није било Бог је јеврески народ препуштао неодговорности других народа па је сва његова судбина због тога најпре бивала трагична.

Status in statu (Достојевски)

Пошто је у својој изабраности (Пнз, 7, 7) упознао "вредност свих вредности", а тиме Божју милост и љубав за њега и његову ствар то само захваљујући њој и имао је јединствену судбину. Мржња према њему отуда првенствено има теолошку, а затим и другу рефлексију. Прво имамо антијудаизам и спор између Цркве и Синагоге, а касније расни и други антисемитизам и сукоб између јеврества и не јеврества. Сретнувши се са свом загонетком јевреске егзистенције Достојевски у "Дневнику писца" говори о стању "Status in statu". Пошто нам га је објаснио речима које откривају сву напетост и драму јевреске егзистенције он после речи "одвојеност... откинутост... од свега... расејаност", закључује: "Провидност на тим народом под именом првобитног Јахвеа, наставља у складу са својим

¹⁸ Правила св. Јована Посника, правило 61, *Зборник канона Православне Цркве*, Сремски Карловци, 1977, стр. 238.

¹⁹ H. Rickert: *Vom Begriff der Philosophie*, Logos, I.

заветом, водити свој народ непоколебљивом циљу – то јасно. Не може се, понављам, ни замислити Жидов без Бога. И ја не верујем образованим Жидовима, атеистима" (Дневник писца). Пошто је тако историју јеврества и не можемо да појаснимо без повести јудаизма. Отуда на њеном тумачењу падале су и живеле многе теорије, а најпре се показале некритичним и необјективним оне марксистичке и позитивистичке теорије. Нису нам помогле да ту много шта схватимо на прави начин. Осећајући се у туђој историји "светим остатком народа израилског" Јеврески је народ то увек с поносом наглашавао. Но, како је тај понос кадкада знао прећи у охолост и изродити се у гордост он му је често далеко више штетио него што му је користио. Премда ће са његовим уласком у модерно и постмодерно време карактер мржње према њему променити, црквени стереотипи о њему и даље ће живети. Правећи разлику између његове судбине и судбине других Берђајев вели да је она не само феномен већ ноумен у нарочитом смислу речи²⁰. Како је се његово историјско искуство после склопљених Савеза са Богом разликовало од других то је и његова одговорност према Богу била другачија од осталих. Међутим, због своје неодговорности према Њему, како неки мисле, јевреском народу задњих две хиљаде година и није било дато од Бога да ствара своју историју у својој земљи. Но, живећи у туђој историји "он је трпео", што је било у потпуној супротности са његовим идентитетом односно суштином, вели Лесинг на једном месту. И свакако да је се сав његов религиозни идентитет од 17. столећа тицао његовог живота по Шулхан Аруху²¹. Пошто је тек у 17. столећу био прихваћен "на основу коментара Давида Бен Самуела Халевија"²², Шулхан Архул ће заувек учеврстити "зид" између света јеврества и нејеврества. Тицајући се различитих ситуација он је уређивао свакодневне односе у јевреском друштву. Како је неодговорност јевреског човека према Богу стајала у несразмерном односу према оном што је претрпео са шохом и Аушвицем – то и велимо да је историја јеврества једна велика тајна, загонетка. Пошто је се Божја брига за јеврески народ најоштрије исказала кроз закључене Савезе са њим то они само и говоре какав је био Божји план у вези њега. Иначе само зато што је се придржавао закључених Савеза са праоцима Бог и и учинио да јевреска историја буде другачија од осталих. Народ Израела због закључених Савеза увек је и стајао у "јединственом односу према универзалном Божанству"²³. Пошто се Савез са Аврамом тиче двају важних обећања то све касније у историји јевреског народа не може да

²⁰ Н. Берђајев: *Смисао историје*, стр. 95.

²¹ Shulhan Arukh, *Encyklopedia Judaika*, том 14, 1971, стр. 1047.

²² Исто, стр. 1047.

²³ *Encyklopedio Judaica*, Jerusalem, 1971, sv. 5.

се појасни и објективизује без сећања на та обећања (Пост, 15, 17:17, 8). Како је преко Аврама и Исака био благословљен сав јеврејски народ (Пост, 12,7:13, 6) то се данас сећањем на Аврама много што шта објашњава, али истовремено и компликује и непоједностављује.

*Између православног хришћанства и рабинског јудаизма
невидљиви "кинески зид" још увек чврсто стоји*

Између Цркве и Синагоге невидљиви "кинески зид" још увек чврсто стоји. Да би почео да се руши то морамо да знамо од каквог је теолошког материја био саграђен. Но, истина о томе и сада открива "бурна столећа међусобних теолошких полемика и свађа". Дела апостолска и Павлова посланица Галатима и сада су подстицајна за нека наша размишљања у том правцу. Прво, с тим у вези сетимо се тзв. Антиохијског спора (Д.а, 15, 1, 2:Гал, 2,11), а затим Павлових теолошких рефлексја у вези оправдања вршењем Закона (Гал, 2, 16, 3, 20). И све то уз друго показује да су односи између јудео хришћана и хришћана хелениста били доста напети. Но, они су били такви и између ортодоксних Јевреја и правоверних хришћана, па је у 100. години по Христу, Синагога проклела Цркву, а тиме и хришћане²⁴. И при свему томе уочавамо следеће: неспособност многих да повуку јасну црту разлике између на пример Павлове критике Закона и верског антисемитизма (антијудаизма) који је живео и у јеванђелима (Мт, 23, 33; Посл.Солуњанима, 2, 14-16) и другде. Врхунац у том смислу свакако да представљају говори Јована Златоустог у којима осећамо један изразити антијудаизам. Пошто је Јевреје видео као главне кривце за Исусову смрт Златоуст "узрок њихових невоља сада објашњава Христовим убојством"²⁵. Међутим, оно што се и сада показује тачним, а што би на трагу неких Павлових размишљања јесте следеће: Црква се без свог критичког става према јеврејству и хеленизму и није могла теолошки да одреди. Да би могла безрезервно да поверује и друге да увери да је се Вечна Божја Реч у Исусу човеку заувек настанила она је морала да уђе у полемику са ондашњим јеврејством и хеленизмом. Морала је да ствара апологетску теологију и да буде полемична. Другачије вредновање и перцепирање Старог Завета које је се разликовало од оног рабинског и фарисејског било је нужно. И све је то првенствено знало и умело да провоцира ортодоксне фарисеје и рабине, а што је само и ишло на руку успостављању наведеног "зида". Да би једна постојаност могла да посведочи о зрелости једног веровања Црква је морала да се суочи са многим

²⁴ August Fronzen: *Pregled povjesti Crkve*, Ks, Zagreb, 1983, str. 18.

²⁵ S. Joanis Crysosto i Archer Constatinop: *Oratio sexta*, PL. t. 48, 904-916.

изазовима и кушњама. Морала је да дође у конфликт са многима. Но, да би рушење наведеног "зида" сада почело, то стварности многих, али не и свих истина, морамо да истражујемо одговарајућом методом. Пошто је то само могуће у једном равноправном теолошком дијалогу то је дијалог наша неизбежна судбина. Како ће се само у њему показати да су многе наше истине само делимична и непотпуна знања то он данас нема своју замену, већ само супротност, са којима се не можемо помирити.

*Није било времена у људској историји када њега није било,
нити ће бити времена у коме њега неће бити. Јудаизам као
холистичка религија. Синагога и дијаспора
као два пола јевреске егзистенције.*

Дијаспора и Синагога увек су се тицале два пола јевреске егзистенције. Прву везујемо за национални идентитет, а другу за религиозни, при чему Синагога никад није имала оно значење које је имала Црква у хришћанству. Како јудаизам захвата све аспекте јевреског живота он је првенствено један тоталитет, па отуда и холистичка религија. Располажући способношћу да све обједини он је увек био она интегративна снага у ортодоксном јевреском друштву. У тој је функцији и данас па само преко њега пут води јевреству (Амадман из 19. год. у вези "Закона о повратку"). Без њега се може стећи израелско држављанство и постати држављанин "Земље Израел", али не и јеврејин и "Аврамов Син", Иако се и данас срећемо са реформисаним и ортодоксним јевреством у виталним стварима постоји потпуна подударност мишљења и ставова. Премда почетак јудаизма у ужем смислу везујемо за Езру па је он за многе "отац јудаизма" (Харигтон) кроз све своје фазе он се не везује само за "свет који долази" већ и за свет који сада траје. Јединство религије и државе отуда је овде живело кроз све његове парадигме. Док је у демохришћанским друштвима легитимни пут ка демократској опцији и пракси увек водио нашим сећањем на Христа у јевреској заједници све је добијало свој легитимитет животом по Тори, у којој се увек препознавала воља Божја и Очева. Пошто је јевреско ортодоксно друштво за свој идеал увек узимало живот у складу са Законом то интерес за правду никада није могао да изостане. Полазећи од ње (Изр, 11.4: Пс.15.1) пророци ће дизати свој глас против неправде па ће њихова теологија првенствено имати критичну функцију у јевреском друштву. Пошто је само Тора била та која је онемогућавала да се власт јевреских царева и краљева не изроди у самовољу и тако пређе у тиранију и деспотију то је иста увек имала снагу главног закона односно Устава. Насупрот на пример куранском исламу и исламском друштву који не произлазе из никаквих закључених Савеза са Богом

јеврески се идентитет из њих рађа и захваљујући њима опстаје у повести. Повесть људскога спасења која је са њим почела, и која захваљујући Божијој милости и нашој потреби још траје, без њега се неће окончати. Како се већ у Старом завету срећемо са податком да ће од Аврама постати "велики народ" (Пост, 13, 16:15, 5) то није било времена у историји када њега није било нити ће бити историјског времена без њега. Пошто га је издвојио мимо "свих народа" (Пнз, 10, 15) и од њега учинио "силан народ" (Пост, 18, 18-19) Бог га је одредио за велике циљеве које није могао да остварује без велике одговорности. Међутим, кад га је она кривицом његове слободе напуштала Бог је допуштао неодговорност других па је претрпљено често, али не и увек било, равно само учињеном. Пошто се већ у Књизи Сираховој (Сирах, 24, 12) срећемо са тврдњом да је сама Божија мудрост "укорењена у славном народу" па су зато "синови Јаковљеви" изнад свих других житеља земље²⁶, то је у јевреској традицији једна теорија о вишем народу најпре могла да легитимише једном теологијом.

Све Злочине и јаме треба једнако вредновати.

Од Аушвица до Гакова и Књића.

На шта нас асоцирају ископане јаме?

Аушвиц и шоах и сада нас асоцирају на три ствари. Прво, на говор Гершоме Шолема, затим на речи пророка Езекиља (Ез, 33, 11) и на крају на усклик масе пред Пилатом: "Крв његова на нас и на нашу децу" (Мт, 27, 25). Позивајући се на наведени говор²⁷, Морис Бланшот говорила је о провалији која отворена између Јевреја и Немаца. Не заборављајући на Аушвиц, а тиме и на "отворену јаму" између та два народа Карл Јасперс писао је: "да национална срамота не лежи у Нирбершком суду него у ономе што је довело до њега... и сви ми колективно јамчимо за последице Хитлерове политике"²⁸. Међутим, у прошлом столећу биле су ископане многе "јаме" и између других народа. Али их људска правда после Другог светског рата није вредновала како треба. Нирберг није био отворен и за комунистичке злочине. Злочине које је учинио национализам, фашизам, четништво, усташтво били су вредносвани и морално осуђени. Но, ко данас зна за логоре у војвођанском Гакову и Књићу где су на "крст" стављане наше "подунавске Швабе" само зато што су били припадници једног народа из кога се "родио" Трећи Рајх. Да би се та не-

²⁶J. Helevi: *Kuzari*.

²⁷Dorothe C. Von. Tippleskirch: О Божијој стрпљивости и заповеденој толеранцији. У: *Tolerancija i tradicija*, Forum Bosne, Sarajevo, 2000, str. 67.

²⁸R. Winser: *Odgovornost u mjeni vremena*, Svetlost, Sarajevo, str. 67.

правда исправила данас и те злочине морамо да вреднујемо под истим условом и да их назовемо правим именом. При свему томе морамо да водимо рачуна да их не иструментализујемо и не почнемо да користимо као средства уцене и притиска, а што је био случај са неким злочинима. Но, како је комунизам нестао са светске сцене данас у вези са његовим злочинима све добија једну другу димензију.

*"Све је равнало према речи Божијој... Тора је за вас"
(Четврта књига Мојсијева, 15, 16)*

Ако је истина сва наша кореспонденција са објективном стварношћу онда је се она на примеру јевреског искуства првенствено односила на оно што је Бог рекао и учинио у вези само са једним народом. Данас кроз закључене Савезе и кроз догађања у јевреској историји знамо шта је Бог обећао и учинио у вези свог народа. Истинско уверење отуда би овде првенствено стајало у "односу слагања" са речју Божијом, па би се према њој само и равнало. Управо што није другачије овде би све првенствено била једна теологија, а затим етика и политика. Јеврески однос према другом човеку отуда је првенствено теолошке, а затим и политичке природе па важност Халахе за сваку јевреску ситуацију избија у први план. "Јединство између вере, земље и нације" отуда овде живи кроз целу јевреску повест. Насупрот, на пример, калкадонској, исихастичкој, схоластичкој и другој теологији јевреска је се развијала у другом смеру и правцу. Проблеми које занимају исихасте, схоластичаре, не занимају рабине. При чему "библијско обећање и средишно место које Земља у жидовској теологији заузима разјашњавају ону жилаву и херојску упорност, али не умањују ни њену повесну збиљу ни њене последице у световној политици"²⁹. Управо што у средишту Јевреске, рабинске, нормативне, теологије стоје и неесхатолошке теме однос вере и политике овде је увек био близак. Вери је отуда овде увек претила опасност да се секуларизује, а политици да се есхатололизује, па је вера брањена "политичким оруђем", а политика образлагана и теолошким разлозима. Пошто се политика увек тиче наших поступака и понашања, то је она у старозаветном Израиљу кореспондирала са вером, односно Тором. Јединство политике и вере је живело, при чему јахвизам остаје кључна теологија Старозаветног Израела (Синајски савез). "Вера је овде увек била у вези са политиком, а политика је деловала у оквирима вере, па је вера, условно речено, била и у функцији идеологије. Међутим, када је просвећеност захватила јевреско биће у дијаспори то јединство почело је да пуца па Тора више

²⁹ Rabin Henri Sigman: Deset godina židovsko katoličkih odnosa, *Svesci*, 37/79, str. 72.

није била апсолутни ауторитет. При чему овде увек мислимо на две Торе, на ону писану, и на ону усмену која је записана у облику Талмуда и Мидраша³⁰. Како је у традиционалном јевреском друштву "вера била мерило јединства и друштвеног идентитета" то је продор секуларизације захватио јевреско биће тек са његовом еманципацијом од јудаизма.

Ако пажљиво исчитамо неке старозаветне текстове (Пост, 12, 39:22, 18; Из, 51, 4) закључићемо да је Израелова вера најмање била партикуларистички и национално обојена. Аврам и његово потомство изабрани су не само за један народ него за све народе, а Божији позив не односи се само на неке него на све. Што говори да је тек са појавом рабинске херменаутике све почело да добија једно друго значење. Пошто нормативни јудаизам још увек хришћанство и ислам своди на функцију да припреме и "утру пут за долазак краља Месије" (Мајмонид: Мишне Торе), то сутрашњи дијалог између институција у Цркви и јудаизму пуно не нуди у вези теолошких тема. Но, зато треба тежити дијалогу који ће се најпре показати актуелним и конструктивним, с обзиром на "знакове у времену" и тренутну политичку и другу ситуацију на Југоистоку Европе и Блиском Истоку.

Закључак

С обзиром на неке знакове у времену - угрожени мир и људска права, нарушену толеранцију, појаву тероризма, све већи неморал и корупцију - потребно је више него икад јединство Божијих вера. Удружени хришћани, јевреји и муслимани лакше ће се борити против наведених зала. Да не би били у овом времену "коцкања нејака сирочад" (Еф, 4, 14) које ће сваки "ветар" моћи да понесе они морају живети своја верска убеђења. Јер, само тако одупреће се сваком виду инструментализације и злоупотребе. Премда им тада по пророку Јеремији (Јер, 15, 17) неће бити лако, не можемо другачије с обзиром на своја знања и проживљена верска искуства. Но, како се православље и јудаизам, Рабинет и Црква, нису само показали носиоцима религиозне већ и националне свести, то данас њима прети опасност да се не инструментализују и почну да иду на руку себичним циљевима државне и националне политике.

³⁰ Arije Kaplan: *Jerusalem zenica Vaseljene*, Književno društvo Pismo, Zemun, 2000, str. 27 (urednik Biblioteke Isak Asijel, rabin).

Marko P. Đurić, Mladenovac

ON JUDAISM AND JEWISHNESS

Summary

The author first discuss the interweaving of religious and national identity in Hebraism and then points out the specific quality of Jewish historical faith. Although there are, according to the author, great theological differences between Christianity and rabbinical Judaism, the faith in one God is the fundamental community of both religions.

Key words: electivness, monism, Thorah, Synagoge, Aušvic, Ezra.